

BARTA RÓBERT

TRIANON BRIT BÍRÁLÓJA.
CARLILE AYLNER MACARTNEY (1895–1978)
ÉS MAGYARORSZÁG¹

BEVEZETÉS

Carlile Aylmer Macartney neve a szélesebb hazai és nemzetközi történész társadalom előtt leginkább az 1938 és 1945 közötti időszakban Magyarország mellett kifejtett aktív diplomáciai, politikai és propaganda „lobbi” tevékenysége, valamint a brit és amerikai egyetemeken évtizedekig tankönyvként használt történeti munkái² révén ismert. A modernkori brit–magyar kapcsolatok diplomácia- és politikatörténeti vonatkozásaival foglalkozó hazai és külföldi szakemberek a skót származású, jómódú, Észak-Írországban élő családba született brit történész Magyarországgal kapcsolatos tevékenységének különféle vonatkozásait már érintették,³ azonban „Macartney Elemérről”⁴ még nem született tudományos igényű,

¹ A tanulmány a *Diplomata írók–író diplomaták* címmel, 2018-ban napvilágot látott kötetben megjelent írás bővített, átdolgozott változata. A tanulmányhoz szükséges kutatások a Klebelsberg Kunó Kutatói Ösztöndíj (London, 2016. szeptember–október) keretén belül valósultak meg.

² *Carlile Aylmer Macartney: October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929–1945. I–II.* Edinburgh 1956–1957. Magyar kiadása: *Carlile Aylmer Macartney: Október tizenötödike. A modern Magyarország története 1929–1945. I–II.* Bp. 2006., *Carlile Aylmer Macartney: Hungary. (The Modern World. A Survey of Historical Forces.)* London 1934. Magyar kiadása: *Carlile Aylmer Macartney: Magyarország.* Ford. Fest Sándor – Kállay Miklós. Bp. 1936.; *Carlile Aylmer Macartney: Hungary. From Ninth Century Origins to the 1956 uprising.* Aldine Transactions. A Division of Transaction Publishers. New Brunswick-London 2009. (A kötet az 1962-es kiadás reprintje); *Carlile Aylmer Macartney: The Habsburg Empire 1790–1918.* London 1969. (Reprinted with Correction 1971.)

³ *Robert John Weston Evans: The Making of October Fifteenth: C. A. Macartney and his Correspondents.* In: *British-Hungarian Relations since 1848.* Eds. László Péter – Martyn Rady. (SSEES Occasional Papers, 62) London 2004. 259–271.; *Hugh Seton-Watson: Carlile Aylmer Macartney 1895–1978.* In: *Proceedings of The British Academy, LXVII.* London 1981. 411–432, *Beretzky Ágnes: Scotus Viator és Macartney Elemér: Magyarország-kép változó előjelekkel (1905–1945).* Bp. 2005.; *Lojkó Miklós: C.A. Macartney and Central Europe.* *European Review of History* 6 (1999) 1. sz. 37–57.; *Czigány Lóránt: Trianon angol kritikusa. Száz éve született „Macartney Elemér.”* *Magyar Nemzet*, 1995. 1/19. 14.; *László Péter: The Political Conflict between R. W. Seton-Watson and C. A. Macartney over Hungary.* In: *Péter, L. – Rady, M.: British-Hungarian Relations i. m.* 167–193.; *Ránki György: Találkozásaim Macartney Elemérről. Élet és Irodalom* 22. (1978) 27. sz. 6.

⁴ A brit és a magyar közvélemény főként a második világháború első éveiben, magyar nyelven sugárzott BBC rádió adásain keresztül ismerhette meg Macartney magyarosított nevét. Rádiós szerepléséről bővebben: *Pál Monika: „Jó estét kívánok, itt Macartney Elemér beszél.”* C. A. Macartney és a BBC magyar adása. In: *Angliától Nagy-Britanniáig. Magyar kutatók tanulmányai a brit történelemről.* Szerk. Frank Tibor. Bp. 2004. 340–357.

átfogó magyar nyelvű feldolgozás. A tanulmány elsősorban Macartney külügyi tisztviselőként és történészként végzett tevékenységét kívánja bemutatni, különös tekintettel Magyarországgal kapcsolatos írásaira. Ez utóbbi szempont jelentőségét az adja, hogy Macartney 1926 és 1978 között folyamatosan publikált,⁵ számos Magyarországgal foglalkozó szaktörténelmi munkája több kiadást is megélt, bizonyíthatóan alakítva a korabeli brit és angol nyelven olvasó más országok közvéleményének Magyarország képét. Ebben a tekintetben röviden érdemes áttekinteni Macartney és Szekfű Gyula kapcsolatát is, hiszen a két életpálya többször is összefonódott, másrésztől Macartney történelmi látásmódját jelentősen befolyásolta a magyar történész munkássága.⁶

A TÖRTÉNELMISZ-DIPLOMATA PÁLYÁJA

A folyamatosan publikáló, ezért talán grafománnak is nevezhető Macartney pályája során a történelmi és a közéleti, diplomáciai tevékenység szorosan összekapcsolódott. A jó hírű Winchester College-ban (public school) végzett Macartney 1915-ben ösztöndíjat nyert a Cambridge-i egyetemre, amelyet első világháborús katonai szolgálata miatt csak később fejezett be. 1921 és 1925 között bécsi brit alkonzulként kezdte diplomáciai pályafutását⁷ és már ebben az időben is többször járt Magyarországon, először Pécs környékén, Baranyában Krisztics Sándor pécsi egyetemi tanár és a Magyar Nemzeti Szövetség⁸ vendégeként. Bécsi éveiben személyes, baráti kapcsolatot épített ki a magyar követség katonai attaséjával, Hindy Ivánnal, aki 1944 végén tábornoki rangban Budapest városparancsnoka volt. Macartney főként a régi barátság miatt dedikálta⁹ az 1946-ban a népbíróság által halála ítélt és kivégzett Hindynek legismertebb művét – *October*

⁵ *Carlile Aylmer Macartney: Studies on Early Hungarian and Pontic History*. Variorum collected studies. Eds. Lóránt Czigány – László Péter. Aldershot 1999. A kötet Macartney 17 tanulmányát tartalmazza a korai és érett középkori Magyarországról, valamint Hugh Seton-Watson nekrológiáját és Macartney műveinek hét oldalas, a szerkesztők által 1915-től kronologikusan válogatott listáját (összesen 81 tétel).

⁶ Erre nézve lásd Balogh József és C. A. Macartney levelezése. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, 1/2064., valamint *Dénes Iván Zoltán: A történelmi Magyarország eszménye. Szekfű Gyula a történetirő és ideológus*. Pozsony 2015. 364., 450.

⁷ Ekkor kezdődött ellentmondásos kapcsolata Robert Seton-Watsonnal. Erre nézve: *Correspondence with C. A. Macartney*. Library of the School of Slavonic and South East European Studies, University College London (továbbiakban UCL–SSSEES). SEW 17/15/5. A file 15 db levelet tartalmaz az 1921 és 1938 közötti időszakból, ebből 14-et Macartney írt Seton-Watsonnak. A levelezéssel kapcsolatban lásd még: *Lojkó M.: C. A. Macartney and Central Europe* i. m. 44.

⁸ Krisztics Sándor és a Magyar Nemzeti Szövetség korabeli brit kapcsolatairól: *Barta Róbert: Oxfordi Magyar Liga a Magyar Önrendelkezésért. Debreceni Szemle* 2. (1994) 3. sz. 371.

⁹ „To the honoured memory of Iván Hindy, General. † August 26th, 1946.” *Macartney, C. A.: October Fifteenth* i. m.

Fifteenth – részben ezért időnként még manapság is szélsőséges politikai kontextusba helyezik Macartneyt és tevékenységét. 1926 és 1928 között az *Encyclopedia Britannica* munkatársaként, majd 1928 és 1934 között a brit *League of Nations Union* és az *Intelligence Department of the League of Nations* alkalmazottjaként széleskörű publikációs tevékenységet fejtett ki, mely a *League of Nations* tevékenységének népszerűsítése¹⁰ mellett, Magyarországgal kapcsolatos publikációkat¹¹ is eredményezett. Ezekből a művekből kiderül, hogy szerzőjük erős szociális érzékkel rendelkezett, liberális alapállása és reformpárti gondolkodása a későbbiekben, a Magyarországgal kapcsolatos írásaiban is megjelenik. Ebben az összefüggésben Macartney többször is bírálta a Horthy-rendszert a földreform elmaradása és az elégtelen szociálpolitika miatt. Az 1934-ben angolul, majd két évvel később magyar nyelven is megjelent Hungary című, összefoglaló ország történetét Czigány Lóránt úgy értékeli, hogy az nem más, mint a Weis István által 1932-ben kiadott, A mai magyar társadalom című munka módszertanát követő kiváló társadalomszociológiai elemzés.¹² Ugyanakkor Macartney kritikusai hangsúlyozzák, hogy a brit történész-diplomata írásaiban túlságo-

¹⁰ *Maurice Fanshawe – Carlile Aylmer Macartney: What the League Has Done 1920–1936.* League of Nations Union. (továbbiakban LNU) 195. March 1936. 94.; LNU Miscellaneous. 1. Austria. What the League Has Done for Austria. 1934. LNU Pamphlet (C. A. Macartney közreműködésével); LNU Miscellaneous. 2. The League and Human Welfare. March 1939. LNU Pamphlet, 155. Rochester, (A 4. fejezet – The Relief of Refugees – C. A. Macartney közreműködésével. 60–81); LNU Miscellaneous. 2. Five Years Treaties 1919–1923. LNU Pamphlet, 156. London, September 1924. (C. A. Macartney közreműködésével 12.); LNU Miscellaneous. 2., The International Federation of League of Nations Societies. LNU Pamphlet, London, April 1933. (C. A. Macartney közreműködésével 20.); LNU Miscellaneous. 3. The Union at Work. LNU Pamphlet, 252. London, July 1923. (C. A. Macartney közreműködésével); LNU Miscellaneous. 4. The League Cares for the Homeless. LNU Pamphlet, London 1928. (C. A. Macartney közreműködésével); LNU Miscellaneous. 4., Minorities by C. A. Macartney. LNU Pamphlet, 268. London, January 1929. (C. A. Macartney 40 oldalas tanulmánya 11 alkalommal említi Magyarországot és a magyarságot: 8., 10., 17., 18., 25–29., 31., 37.); LNU Miscellaneous. 4. A Memorandum on the Protection of Minorities. London, 1934. (30 oldalas ajánlás a brit kormánynak C. A. Macartney közreműködésével); LNU Miscellaneous. 6. Treaty Revision and the Covenant of the League of Nations. LNU Pamphlet, 353. London, August 1933. (C. A. Macartney közreműködésével. Magyar vonatkozások: 9–13.); LNU Miscellaneous. 7. The Assembly at a Glance. LNU Pamphlet, 373. London, October 1934. (C. A. Macartney közreműködésével. Magyar vonatkozások: 10–11.); LNU Miscellaneous. 7. The League of Nations and the Coal Problem by C. A. Macartney. LNU Pamphlet, 384. London, May 1935. 29.; LNU Miscellaneous. 8. Refugees and the League. LNU Pamphlet, 389. London, September 1935. 60. (C. A. Macartney: Refugees című munkájának felhasználásával); LNU Miscellaneous. 8. The Minorities Problem. Report by the Executive Committee of the League of Nations Union. LNU Pamphlet, 427. London, June 1942. 8. (C. A. Macartney közreműködésével. Magyar vonatkozások: 2–3.); LNU Miscellaneous. 10. Social and Economic Planning by C. A. Macartney. Report on the Industrial Advisory Committee Conference (February 19–21, 1935.). LNU Pamphlet, 383. London, May 1935. 95. (C. A. Macartney bevezetőjével).

¹¹ *Macartney, C. A.: Hungary.* i. m.; *Uő.: National States and National Minorities.* London 1934. 553.

¹² *Czigány L.: Trianon angol kritikusa.* i. m. 14.

san magyarbarát volt, a Horthy-rendszerről alapvetően pozitív képet festett és történelmi attitűdjében közel állt a Szekfű Gyula által képviselt történelmi iskolához. Kapcsolata Szekfű Gyulával az 1920-as évek elején kezdődött Bécsben, ahol Szekfű, mint a korábbi osztrák–magyar levéltár munkatársa és ekkor már magyar részről annak felszámoló biztosa bevezette Macartneyt a középkori magyar történelem forrásainak tanulmányozásába.¹³ Az 1920-as években mindketten az *Encyclopedia Britannica* szócikk-írói voltak és leveleztek is egymással. 1929 tavaszán Szekfű felkérte Macartneyt, hogy vállalja a Londoni Egyetemen alapítandó magyar tanszék vezetését. Ez azonban a világválság okozta pénzügyi nehézségek, valamint a korabeli angol belpolitikai és tudománypolitikai viták miatt csak évekkel később és Macartneyt mellőzve valósulhatott meg. Szakmai kapcsolatuk és személyes barátságuk azonban fennmaradt.¹⁴ Később, 1943-ban Szekfű, nyílt náciellenes kiállása miatt már az angliai emigrációt fontolgatta, melyet Törökországon keresztül tervezett megvalósítani, azt remélve, hogy Macartney segítségével majd oxfordi egyetemi katedrához jut. Ebből azonban semmi sem lett, mert a magyar külügy nem támogatta Szekfű isztambuli utazását¹⁵ és az is kérdéses volt, hogy ekkor Macartney rendelkezhetett-e olyan befolyással, hogy egyetemi pozícióba juttassa magyar tudóstársát. Szakmai kapcsolatuk mindenestre túlélte a háború viharait, amit az is bizonyít, hogy Macartney az *English Historical Review* 1947-es évfolyamában recenziót írt Szekfű Gyula *Állam és nemzet* című, francia nyelven megjelent munkájáról.¹⁶

1938 és 1946 között Macartney közhivatalnokként a *Foreign Office* szolgálatában állt, előbb, mint az Arnold Toynbee vezette *Foreign Research and Press Service* (F.R.P.S.) munkatársa, majd 1943-tól, mint a *Foreign Office Research*

¹³ Részből Szekfű biztatására, Macartney 1938 és 1951 között szerzőként is aktívan közreműködött a magyar történelem korai forrásainak angol nyelvű kritikái kiadásaiban: *Studies of the Earliest Hungarian Historical Sources*. 1–2.: *The Lives of St Gerald, The Composition of the Zágráb and Várad Chronicles and their relationship to the longer narrative chronicles*. Études sur l'Europa Centre-Orientale, Ostmitteleuropäische Bibliothek 18. Dirigées par Emeric Lukinich, 1938, 456–507. *Uő.*: *Studies of the Early Hungarian Historical Sources III/1–2. The relations between the narrative Chronicles and other historical texts. The Attila Saga, The Hun Chronicle, and T.* Études sur l'Europa Centre-Orientale, Ostmitteleuropäische Bibliothek 21. Dirigées par Emeric Lukinich. Bp. 1940.; *Uő.*: *Studies of the Early Hungarian Historical Sources III–IV. (recte part IV.): The Hungarian Texts Relating to the life of St. Stephen. IV (recte part V): The interpretation of the Chronicon Poseniense and the Genealogy of Almus on (!) the Chronicon Budense.* Études sur l'Europa Centre-Orientale, Ostmitteleuropäische Bibliothek, 21/a, Dirigées par Emeric Lukinich, 1940.; *Uő.*: *Studies of the Earliest Hungarian Historical Sources VI: Unrecognised components of the Chronicon Budense. VII: The Origin, Structure and the Meaning of the Hun Chronicle.* Oxford 1951. 184.

¹⁴ *Czigány L.*: Trianon angol kritikusa. i. m. 14.

¹⁵ *Dénes I. Z.*: A történelmi Magyarország eszménye i. m. 364.

¹⁶ *Carlile Aylmer Macartney*: *État et nation* by J. Szekfű. *English Historical Review* 62/243. (1947) 264–265.

Department (F.O.R.D.)¹⁷ alkalmazottja. A Foreign Office már az 1930-as évek közepétől rendszeresen kikérte szakmai véleményét kelet-európai és magyar ügyekben, ami a brit külügy működési mechanizmusában szokásos eljárás volt, amennyiben számon tartották a diplomáciai apparátus átmenetileg inaktív tagjait, és igénybe vették szaktudásukat. Külügyi tisztviselőként is nyugodtan nevezhetjük grafománnak, de a korabeli hatályos brit törvények szerint minden hosszabb írásához már engedélyt kellett kérnie a *Foreign Office*-tól. Írásainak jól körülhatárolható, tematikus csoportja a külügyi tisztviselőként készült munkák. 1938 és 1946 között több mint 120 rövidebb-hosszabb memorandumot készített Magyarországról és Közép-Európáról a *Foreign Office* számára. A F.O.R.D. alkalmazottjaként 1943 nyara és 1946 ősze között szinte minden Magyarországgal kapcsolatos diplomáciai jelentést ellátott különböző hosszúságú széljegyzetekkel (*Minutes*). Ez három és fél év alatt több mint háromszáz *Minutes*-t jelentett, amelyekből kiderül, hogy Macartney pontos, naprakész és bennfentes információkkal rendelkezett a magyar ügyekről.¹⁸ 1940 elején a Foreign Office vezető tisztviselői egy terjedelmes anyagban tárgyalták Macartney tevékenységét, magyarországi látogatását, ekkor készült aktuális memorandumát. A külügyi levéltári anyagból világosan látszik, hogy Macartney márt ekkor is megkerülhetetlen volt a magyar és közép-európai ügyekben, noha tevékenységét a brit külügy részéről több kritika is érte.¹⁹ 1940. november 18-án Macartney az *All Souls College*-ből a Foreign Office-nak címzett levelében Csáky István magyar külügyminiszter egy korábbi beszédét elemezve arra a megállapításra jutott, hogy Magyarország nem vállalhatja fel nyíltan az angolbarátságot, de bátorítani kéne Budapestet, hogy közeledhessen Angliához. Ebben a véleményben az is nagy szerepet játszott, hogy Macartney 1940 elején Magyarországon járt, találkozott Teleki

¹⁷ A *Foreign Research and Press Service* (F.R.P.S.)-ről és a *Foreign Office Research Department* (F.O.R.D.)-ről részletesen: *Bán D. András*: Pax Britannica. Brit külügyi iratok a második világháború utáni Kelet-Közép Európáról, 1942–1943. Bp. 1996.; *Christopher Brewin*: Arnold Toynbee and Chatham House. In: Chatham House and British Foreign Policy 1919–1945. The Royal Institute of International Affairs during the interwar period. Eds. Andrea Bosco–Cornelia Navari. London 1994. 137–161. (C. A. Macartney említése: 132: 136. jegyzet. 147. 212. 234. 248.); *Robert H. Keyserlingk*: Arnold Toynbee’s Foreign Research and Press Service, 1939–43 and its Post-War Plans for South-East Europe. *Journal of Contemporary History* 21. (1986) 539–558. (C. A. Macartney említése: 553: 21. és 71. jegyzetek.)

¹⁸ A londoni *The National Archives* (továbbiakban TNA) 1938 és 1946 közötti magyar külpolitikával foglalkozó file-jei (FO/371/2300–5900), egyéb iratanyagokkal együtt 355 olyan levéltári dokumentumot tartalmaznak, melyekben a Macartney által írott és/vagy az ő közreműködésével készült memorandumok, *minute*-ok találhatóak. Emellett az oxfordi *Bodleian Library Western Manuscripts* gyűjteménye (*Weston Library*) tartalmazza a Macartney által a *Foreign Office*-nak készített memorandumok másolatait, az ezekhez kapcsolódó, részben magánjellegű levelezést, sajtóanyagot, valamint történetírói tevékenységével összefüggő iratokat (Carlile Aylmer Macartney Papers. Ms. Eng.c. 3280-3316. Box 1-37.)

¹⁹ Activities of Mr. Macartney. TNA FO/371/24429/ 316–430.

Pál miniszterelnökkel és ekkor úgy vélte, hogy „Magyarország oázis a dunai fasizmus sivatagában.”²⁰ Philip B. Nichols, a Foreign Office tanácsadója a Macartney véleményhez írott széljegyzetében ugyanakkor megjegyezte, hogy Anglia nem mehet el szó nélkül a mellett a tény mellett, hogy Magyarország csatlakozott a Háromhatalmi Egyezményhez és ha Macartney magyarbarát rádióbeszédre készül a témában, annak gépelt kéziratát – Nichols kissé nehezményezte Macartney nehezen olvasható kézírását – előzetesen látni kívánja.²¹ 1942. november 4-én egy Leo Amery-nek címzett feljegyzésében Macartney kritizálta a BBC jugoszláv adásának élesen magyarelles hangvételét, ugyanakkor említést tett arról is, hogy az újvidéki vérengzés tükrében ez némiképpen érthető. Feljegyzésében azt kérte a külügytől, hogy enyhítsenek a BBC magyarelles hangvételén, de ehhez ő nem kívánja a nevét adni, kivédendő a magyarbarátság és a Kállay-kormány iránti rokonszenv vádjá. Leo Amery, aki ekkor az Indiáért és Burmáért felelős miniszterként szolgált, azzal a megjegyzéssel továbbította a kérést Anthony Eden külügyminiszternek, hogy „Macartney mindkét nemzettel (a jugoszlávval és a magyarral) rokonszenvezik, bár nyilvánvalóan inkább magyarbarát. Jól látja annak a veszélyét, hogy milyen nehéz lesz a délkelet-európai térséget a háború után újra rendezni, hogyha ezek a nemzetek közötti feszültségek kezelhetetlenné válnak.”²²

A két világháború között a Magyarországot körülvevő kisantant államoknak jó sajtója volt Angliában és a brit külügyminisztériumban különösen erős volt a cseh lobbí. Noha a brit külügy mindig kikérte Macartney véleményét a magyar és a közép-európai ügyekben, valójában ritkán fogadták meg tanácsait. 1937-ig ez bizonyosan igaz volt, utána azonban a brit külpolitika hallgatólagosan elfogadta a Párizs környéki békerendszer bizonyos fokú revíziójának jogosságát, ugyanakkor sohasem tudták eldönteni, hogy Macartney csak a Horthy-rendszert védi, vagy az egész magyarságot.²³ Az All Souls College történésze meghatározó szerepet játszott az 1943 tavaszán napvilágot látott brit kelet-európai konföderációs tervek²⁴ kidolgozásában, amelyekből ugyan nem lett semmi, de ez nem Macartney-n múlt, hanem azon, hogy a térséget végül a Vörös Hadsereg csapatai szállták meg. 1943 végén, amikor döntést kellett hozni a Magyarország elleni brit légitámadások megindításáról, Macartney határozottan ellenezte az ország bombázását, féltette az országot és a népet, és ez jól tükrözte Magyarország iránti vonzalmát.²⁵ A Foreign Office Research Department alkalmazottjaként és

²⁰ *Czigány L.*: Trianon angol kritikusa i. m. 14.

²¹ Mr. C. A. Macartney to Mr. Nichols. Speech by Count Czaky (sic!) on Hungary's dependence upon the Axis. TNA FO/371/24431. C 12800/12482/21.

²² Jugoslav-Hungarian relations. TNA FO/371/5243. C 11783/5243/21.

²³ *Ránki Gy.*: Találkozásaim Macartney Elemérrel i. m.

²⁴ Confederation in Eastern Europe. TNA FO/371/35261. U 716/58/72, U/723/58/72, U/2011/58/72, U/2079/58/72.

²⁵ *Ránki Gy.*: Találkozásaim Macartney Elemérrel i. m.

a hivatal felkérésére 1944 novemberében egy 34 oldal terjedelmű géppel írott memorandumban²⁶ Magyarország nemzeti kisebbségeiről értekezett. Írásából kiderül, hogy mélyreható történeti ismeretekkel rendelkezett a Kárpát-medence etnikai viszonyairól és ezt a tudásanyagot jól ötvözte az 1920-as években népszövetségi kisebbségi szakértőként felhalmozott tapasztalataival. Az 1934-ben kiadott, a nemzetállamokról és a nemzeti kisebbségekről írott könyvében hangsúlyozza, hogy a békeszerződések gyakorlati megvalósításai szinte minden esetben revízió igényelnek, mert azonos nemzettudattal rendelkező népek feldarabolva kerültek más nemzettudatú népek uralma alá. Ez Macartney szerint rosszabb helyzetet teremtett még annál is, mint amikor egy nemzetiség egy soknemzetiségű birodalomban teljesen idegen uralom alá került.²⁷

1945 nyarán alapos és pontos elemzést adott a Magyarországon tapasztalható szovjet dominanciáról.²⁸ 1943-tól ő szerkesztette a *Foreign Office* térséggel foglalkozó heti sajtószemléjét (*Reports & Bulletins of Axis Controlled Europe*) és a későbbiekben döntő részt vállalt a Magyarországról szóló *Handbook* összeállításában (1944–1945).²⁹ Ezekén túl szorosan együttműködött a második világháború alatti brit külpolitika és hírszerzés olyan fontos szervezeteivel, mint a *Political Intelligence Department* (P. I. D.) és a *Warfare Executive Committee* (W. E. C.) Ebben a funkciójában 1945. július 17-én és 18-án brit részről ő hallgatta ki Horthy Miklóst luxemburgi hadifogságában.³⁰

Macartney történészi, egyetemi oktatói pályafutási döntően az oxfordi All Souls College-hoz kötődött, 1936 és 1965 között *Research Fellow*, 1976-tól pedig az 1978-ban bekövetkezett haláláig *Fellow Emeritus* volt. 1951 és 1957 között az *Edinburgh University*-n is tartott kurzusokat (*Montagu Burton Professor of International Relations*). 1946 végén Macartney kilépett a külügyi szolgálatból és minden idejét a tudományos tevékenységnek szentelte. Magánkönyvtárának nagy része (826 tétel, ebből 112 magyar nyelvű, köztük Szekfű Gyula számos, Macartneynek dedikált munkája) jelenleg a *Lancaster University* könyvtárában található.³¹

C. A. Macartney írásai és magyarországi kapcsolatrendszere nem szűkíthető le a magyar történelemmel kapcsolatos tudományos, publikációs tevékenységre.

²⁶ The Minorities of Hungary. TNA FO/371/39289. C 16272/21.

²⁷ *Czigány L.*: Trianon angol kritikusa. i. m. 14.

²⁸ Political Situation: Soviet Domination of Hungary. Foreign Office Minute Macartney. 29 August 1945. TNA FO/371/48467. R 15313/26/21. 75–76.

²⁹ Hungary Basic Handbook. London. Part I: Historical, Political and Social. March 1944. pp. 99. Part II: Economic Survey. May 1944. pp. 56. Part III: Supplement. Who's Who. January 1945. 108. (Az első kötet II. és V. fejezetei C. A. Macartney közreműködésével készültek.)

³⁰ Report on Admiral Horthy. TNA War Office WO204/12489. Magyarul: Egy angol professzor beszélgetései Horthy Miklóssal. *Élet és Tudomány* 48. (1993) 36. sz. 1128–1130. és (1993) 37. sz. 1160–1162.

³¹ *Mary S. St. Germain*: The C. A. Macartney Collectio. Lancaster 1981.

Legismertebb műve (*October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929–1945. Edinburgh, 1956–1957.*) mellett több tucat Magyarországgal kapcsolatos monográfiát, tanulmányt és cikket publikált. Válogatott publikációs listája 1915 és 1978 között 80 tételt tartalmaz, közöttük olyan munkákat, amelyeknek révén Macartney nemzetközi ismertségre tett szert.³²

Közéleti, publicisztikai tevékenysége során Macartney több Magyarországgal kapcsolatos előadást tartott a Royal Institute of International Affairs (Chatham House) felkérésére.³³ 1921 és 1973 között több mint húsz alkalommal járt Magyarországon és a *Foreign Office*-ban már 1940-től öt tartották az első számú Magyarország szakértőnek. A brit és a magyar közvélemény mégis inkább az 1943-ig tartó, magyar nyelven sugárzott BBC rádió adásain keresztül ismerhette meg a nevét. Ezek a rádiós szereplések ellentmondásos hatásokat és reakciókat váltottak ki és ezek után Macartney-t egyértelműen a Horthy-rendszert támogató, magyarbarát személyiségként kezelték.³⁴ Ez okozta személyes ellentétét és politikai szakítását Robert Seton-Watsonnal, akit sokan cseh, szerb és románbarátként aposztrofáltak. A két „kelet-európai lobbista” közötti kapcsolat akkor szakadt meg végérvényesen, amikor Macartney 1938 kora őszen két írást is köz-

³² *Carlile Aylmer Macartney: National States and National Minorities.* Issued under the auspices of Royal Institute of International Affairs. London 1934.; *Uő.: Hungary and Her Successors (1919–1937). The Treaty of Trianon and its Consequences.* Oxford 1937.; *Uő.: Hungary i. m.; Uő.: Hungary. From Ninth Century Origins to the 1956 uprising i. m., Uő.: The Danubian Basin.* Oxford Pamphlets of World Affairs 10. Oxford 1939. 32. New edition: 1941. Magyar kiadása: *Uő.: A Dunamedence problémái. Current Problems 12.* Ed. E. Barker. Cambridge 1942. Bp. 1943.; *Carlile Aylmer Macartney – Alan Warwick Palmer: Independent Eastern Europe.* London 1962.; *Macartney, C. A.: The Habsburg Empire 1790–1918 i. m.*

³³ Macartney 1931 és 1946 között hat előadást tartott a Royal Institute of International Affairs (továbbiakban RIIA) székházában, a londoni Chatham House-ban, ezek keretei általában az aktuális magyarországi újtairól szóló beszámolók voltak. Részletesen: *The Situation in Hungary.* 12 October 1931. (Macartney előadásának és az azt követő vitának 25 oldalas gépelt változata). Library of Royal Institute of International Affairs (RIIA), 8/161.; *Some Aspects of Present-Day Hungary.* 2 December 1937. (Macartney előadásának 18 oldalas és az azt követő vitának 12 oldalas gépelt változata), RIIA 8/475.; *Conditions in Hungary.* March 18, 1946. (Macartney előadásának és az azt követő vitának 10 oldalas gépelt változata), RIIA 8/1209.; *Ruthenia: A Problem of the Future.* 27 February 1936. (Macartney előadásának 16 oldalas és az azt követő vitának 11 oldalas gépelt változata), RIIA 8/399.; *Political Relations in the Balkans.* 2 February 1931. (Macartney előadásának és az azt követő vitának 24 oldalas gépelt változata), RIIA 8/120.; *Hungary and the Present Crisis.* 2 February 1931. (Macartney előadásának és az azt követő vitának 24 oldalas gépelt változata), RIIA 8/551.

³⁴ *Propaganda to Hungary.* TNA FO/371/30965 C. 5358.; *Czechoslovak criticism of the BBC propaganda broadcast to Hungary.* TNA FO/371/30965 C. 6701/116/21.; *BBC Surveys of European Audiences: Czechoslovakia, Poland and Hungary.* TNA FO/371/34383 C. 3345/50/62.; *Hungarian Broadcast from London.* TNA FO/371/26624 C. 4270/2240/21.; *Hungarian Broadcast from BBC.* TNA FO/371/26624 C. 5898/2240/21.; Jaroslav Cisař feljegyzése Seton-Watson részére Macartney rádió adásairól (2 oldalas gépelt szöveg, évszám nélkül, valószínűleg 1941. október–november). UCL–SSSEES, Seton-Watson Papers, SEW 14/1/1.

zétett a *Times*-ban, amelyekben kifejtette, hogy a magyar–szlovák etnikai feszültség és a történelmi ellenségeskedés nyugvópontra juthat, hogyha a nagyhatalmak teljesítik Magyarországnak a Felvidék déli részével kapcsolatos, etnikailag szerinte jogos területi igényeit.³⁵

Noha a *Times* szerkesztői tétovaságból és politikai nyomásra csak a müncheni szerződés aláírása után tették közzé Macartney írásait, a brit liberális közvélemény, élén Seton-Watsonnal, örökre megharagudott rá.³⁶ Furcsa ironiája kettjük konfliktusokkal terhelt kapcsolatának, hogy Macartneyről máig talán a legkorrektebb pályaképet halála után három évvel éppen Hugh Seton-Watson, Robert Seton-Watson fia adta.³⁷

MACARTNEY ÍRÁSAI A MAGYARSÁGRÓL ÉS A MAGYAR TÖRTÉNELEMRŐL

Az 1934-ben megjelent Hungary című összefoglaló történeti feldolgozásban, majd annak későbbi, bővített és átdolgozott változatában (1962), valamint a Duna-medence problémái és az Október 15-e című munkáiban Macartney nem csupán történeti elemzéseket közölt, de megpróbálta leírni az ún. magyar nemzeti karaktert is. Az 1936-ban magyar nyelven is kiadott Hungary című, 376 oldalas áttekintése azzal a megállapítással kezdődik, hogy központi fekvése miatt a kárpát-medencei térséget állandó támadások érték és az ezek elleni védekezés szervesen beépült a magyar nemzeti karakterbe. Ez az idegen inváziók elleni sorszerű és kényszerű védekezés itt azonban nem a Szekfü Gyula által képviselt hanyatlás történet részeként jelenik meg, inkább pozitív értelemben erősíti a magyarság túlélő képességét. Macartney mintegy száz oldalt szentelt a magyar történelem vázlatos áttekintésének az államalapítástól egészen 1931-ig, különösen hangsúlyozva a 19. századot, ahol véleménye szerint a nemzeti küzdelem a Habsburgok ellen és a nemzetiségi kérdés ügye szorosan összekapcsolódott a magyar állam integritásának védelmével.³⁸ A továbbiakban a kötet tematikus áttekintéssel és nem kevés kritikai éllel ismerteti a magyar történelem alkotmányos, intézmény- és társadalomtörténeti vonatkozásait. A szerző megállapítja, hogy az országnak nincs írott alkotmánya és a Szent Korona hatalma, mint jogforrás a gya-

³⁵ Grievances of Minorities: The Case of Hungary. A letter by C. A. Macartney. The Times, Oct. 7, 1938. 10. (C. A. Macartney 1938. szeptember 19-én Budapestről írott levele. A levelet politikai nyomásra a The Times csak a müncheni szerződés aláírása után közölte.); *Carlile Aylmer Macartney: Magyar and Slovak. The rival claims: an opportunity for just revision.* The Times, Oct. 26, 1938. 5–16.

³⁶ *Czigány L.*: Trianon angol kritikusa i. m. 14.

³⁷ *Seton-Watson, H.*: Carlile Aylmer Macartney i. m.

³⁸ *Macartney, C. A.*: Hungary i. m., *Uő.*: The Magyars in History i. m. 35–126.

korlatban az ország intézményein, közigazgatási berendezkedésén keresztül érvényesül. Macartney húsz oldalt szentelt a magyar egyházak áttekintésének, kiemelve, hogy Magyarországon jelenleg nincs és történetiségében sem volt államegyház, de az egyházak (főként a katolikus egyház) és az állam szerepe mégis speciális, leginkább az egyházak oktatásban betöltött szerepe miatt. A protestáns egyházakat, különösen a református egyházat „magyar vallásként” aposztrofálja, példaként említve Sárospatakot, ahová 1946 februárjában személyesen is ellátogatott.³⁹ A magyar arisztokrácia történelemformáló szerepét a szerző az Esterházy család történetén keresztül mutatja be, hangsúlyozva azt, hogy Magyarország az 1930-as évek elején egyike a világ azon kevés országának ahol az arisztokrácia szerepe és súlya alig csökkent.⁴⁰ A magyar dzsentri réteg Macartney-féle megítélése ellentmondásos és árnyalt volt. A brit történész pozitívumnak tartotta azt, hogy sokáig ez a réteg azonosította magát a magyar nemzettel és ők adták a magyar nemzeti mozgalom derékhadát. Ugyanakkor véleménye szerint szűk látókörűek voltak, ez a társadalmi réteg nem volt nyitott, innen mindenki fölfelé törekedett és ők léptek föl legerélyesebben a nemzetiségiek ellen. Horthy Miklós és Gömbös Gyula politikai pályája a szerző szerint az 1930-as években is jelzi a dzsentri erejét és befolyását. A magyar polgárság, a kereskedő rétegek története a magyar városfejlődés és a német városlakók betelepítése szemszögéből kerül bemutatásra. A zsidóság magyarországi megjelenése kapcsán Macartney a magyar állam és a zsidóság viszonyát az ide vonatkozó törvénykezésem keresztül vizsgálja, de nem értékeli az együttélést, nem foglal állást a zsidóság magyar történelemben betöltött szerepéről. A magyar parasztság és munkásság történeti bemutatása kapcsán az előbbi réteg leírása terjedelemben is nagyobb súlyt kapott (29 oldal), hangsúlyozva azt, hogy ez az ország paraszti ország és a magyar parasztság sorsa elválaszthatatlan a magyar nemességtől és arisztokráciától, még akkor is, hogyha történelme során sohasem volt hatalmon. A magyar parasztsággal kapcsolatos törvénykezés, a parasztmozgalmak történetének bemutatása során világos a szerző rokonszenve és az 1920-as földtörvényt, az azt követő földreform novellát, Nagyatádi Szabó István parasztpártját, valamint Gaál Gaszton és Eckhardt Tibor személyét is ezen a pozitív fókuszon keresztül szemléli. A magyar munkásság kapcsán hasonló a szerző vizsgálati módszere. A magyar munkásság Macartney szerint alig megbecsült, fiatal osztály, akiknek mindig keményen meg kellett harcolniuk a jogaikért. A magyar szakszervezeti mozgalmat, a Bethlen–Peyer paktumot, a társadalombiztosítási törvényt pozitív fejleménynek tartotta, amelynek nyomán, véleménye szerint a Horthy-rendszer 1934-re a mun-

³⁹ *Macartney C. A.*: Hungary i. m. 155. Macartney 1946. január 22. és február 12. között járt Magyarországon (Budapesten és Sárospatakon). Erre nézve: *Organizations in Liberated Hungary*. Ministry of Information-Related papers. TNA FO 930/262.

⁴⁰ *Macartney, C. A.*: Hungary i. m. 147.

kásság nagy részét sikeresen integrálta a magyar társadalomba.⁴¹ Az 1920-as években Macartney a Népszövetség alkalmazottjaként a nemzeti kisebbségi kérdés szakértőjének számított, így nem véletlen, hogy munkájában külön fejezetet szentelt ennek a problémának. A trianoni határokon belüli Magyarország nemzetiségeinek felsorolása és rövid történeti áttekintése (külön fókuszálva a hazai németsegre és sajátos logikával itt említve a *numerus clausus* hatásait) után a szerző kiemelte, hogy a trianoni Magyarország hivatalos nemzetiségi politikája alig különbözik az 1914 előttitől. Az egész kérdés véleménye szerint azért neuralgikus, mert szorosan kapcsolódik a határokon kívül, kisebbségi létben élő magyarsághoz és Budapest revíziós politikájához. Ráadásul bármilyen határmódosítás megváltoztatja a térség etnikai arányait. Ezt az érvelést viszi tovább a revízió problémájáról szóló külön fejezetben, amely alapvetően korrekt történeti elemzés, ugyanakkor a végkövetkeztetése kissé naiv, amennyiben Macartney szerint egy nyugati típusú nemzeti modernizáció a térség minden államában újra definiálhatja az állam és a nemzet viszonyát, és ez elhozhatja a határok átjárhatóságát.⁴² A korszakbeli magyar külpolitika elemzése ugyancsak kiegyensúlyozott és alapos, világosan látszik, hogy a szerző diplomáciai gyakorlattal rendelkezik. A trianoni Magyarország külpolitikáját a külső izoláció megtörése és a szövetségkeresés kettős feladatán keresztül elemzi, de kitér az 1933 utáni helyzetre is, amelyről megállapítja, hogy Budapest az olasz és/vagy németbarátság között ingadozik. Ugyanakkor végkövetkeztetése itt is kissé naiv, amennyiben szerinte a német fenyegetés összehozhatja a Duna-medence kis államait és ebben a konstellációban a magyarok esetleg kaphatnak területi engedményeket.⁴³ A kötet végén, mintegy kitekintésképpen Macartney egy jórészt gazdaságtörténeti megközelítéssel reménytelinek festi le Magyarország jövőjét. Ebben nyilván ott volt a Bethlen-féle gazdasági konszolidációs politika elismerése, melyről később egy önálló kisebb tanulmány is írt az *Egész Látóhatár* című, Münchenben kiadott magyar nyelvű irodalmi és politikai folyóiratban.⁴⁴

A *Hungary* című kötetben az államformáról és a királykérdésről írott önálló fejezetének indoka vélhetően abban kereshető, hogy Macartney az új- és legújabb kori osztrák történelemnek legalább olyan komoly szakértője volt, mint a magyarság történetének. Ebből logikusan következett, hogy történetíróként különösen érdeklődött a két nép közös múltjának fordulópontjai iránt. Ezért az 1969-ben megjelent és 1971-ben átdogozott 908 oldalas Habsburg Birodalom történeti nagymonográfiájában Macartney 74 oldalt szentelt a Kiegyezés átfogó ismerte-

⁴¹ Uo. 223–270.

⁴² Uo. 332.

⁴³ Uo. 352.

⁴⁴ *Macartney, C. A.*: A bethleni konszolidáció. *Egész Látóhatár* 3. (1952) 2. sz. 33–36.

tésének.⁴⁵ A kötet egyébként a manapság újra előtérbe került és a nemzeti történetírást fölülíró, birodalomtörténet írást hangsúlyozó irányzat előfutárának is tekinthető, amennyiben a szerző leginkább a Monarchia központi intézményeit, a központi kormányzati apparátust és a birodalmi elitet, valamint az uralkodói rendeleteket, intézkedéseket és azok hatásait, következményeit állítja vizsgálódásainak középpontjába.⁴⁶ Macartney hangsúlyozza, hogy nem akart nemzeti történelmet⁴⁷ írni, mert az feltétlenül torzította volna az összképet, ugyanakkor Magyarországnak a birodalomban elfoglalt helyét külön fejezetben ismertette.⁴⁸

Véleménye szerint a Kiegyezés megkötésével „a kárpát-medencei magyar szupremáciát féltő mérsékelt politikai erők (Deák-párt) összefogtak Béccsel, hogy Magyarországon fenn tudják tartani uralmukat a nemzeti kisebbségek fölött és elejét vegyék a társadalmi feszültségeknek. Ezért egyeztek meg a Habsburgokkal, melyet 'szükséges rossz'-ként (necessary evil) fogadtak el.”⁴⁹ Ugyanakkor szerinte a Kiegyezés nem volt valamiféle örökké tartó és univerzális megoldás a Monarchia és a tágabb térség problémáira, hanem inkább egy, a fennálló helyzetből adódó, ad hoc megegyezés a bécsi udvar és a magyar elit között, amelybe a birodalom más nemzetiségeinek politikai vezetői – jobb megoldás híján – kényszerűen beletörődtek.⁵⁰ Macartney szerint ebben a tekintetben a magyarok számára 1867-ben a nemzeti, nemzetiségi kérdés (nacionalizmus) fontosabb ügy volt mindenféle társadalmi, gazdasági, vagy külpolitikai aspektusnál. Mielőtt azonban ebből azt szűrni le, hogy Macartney minden magyarokkal kapcsolatos történeti áttekintésében ezzel a néhány sommás megjegyzéssel mintegy elintézi a Kiegyezés ügyét, vegyünk figyelembe két további szempontot. Egyrészt Macartney nem csupán a magyar, de az osztrák történelem szakértőjének is számított (kitű-

⁴⁵ *Macartney, C. A.*: The Habsburg Empire 1790–1918 i. m. 495–568. Chapter 11: Eight Years of Correction.

⁴⁶ Macartney Habsburg Birodalommal kapcsolatos történet szemléletének hatása leginkább Robert J. W. Evans és Péter László munkásságában érhető tetten, akik közül Péter László Oxfordban tanítványai is volt az *All Souls College* professzorának. Lásd *Robert John Weston Evans: The Making of the Habsburg Monarchy, 1550–1700: An Interpretation.* Oxford 1979.; *Péter László: Az Elbától keletre. Tanulmányok a magyar és kelet-európai történelemből.* Bp. 1998.

⁴⁷ Macartney, 1971. xii: But the tribal histories [...] cannot be completely satisfactory even for their own tribes, for the political, social and economic development of each people was bound up with and largely conditioned by that of the others, without some knowledge of which it does not even make a sense.”

⁴⁸ *Macartney C. A.*: The Habsburg Empire 1790–1918 i. m. 687–739. (Hungary under Dualism, 1867–1903)

⁴⁹ *Macartney, C. A.*: October Fifteenth i. m. 11.

⁵⁰ *Macartney, C. A.*: The Habsburg Empire 1790–1918 i. m. 567.: „The Compromise was not even in intention a general settlement of the problem of the Monarchy, still less of that of Central Europe. It was an ad hoc agreement between Francis Joseph and the Hungarian leaders, other parties intervening with more or less effects, under which each »compromised« by making certain sacrifices of rights and aspirations in the interest of security.”

nő német nyelvtudás, osztrák diplomáciai szolgálat), így nagy mélységben ismerte a kiegyezés kori osztrák belpolitikai viszonyokat. Másrészt szinte minden Magyarországról szóló hosszabb-rövidebb angol nyelvű munkája érthető módon az ismeretterjesztést is szolgálta, ilyenformán szaktörténetési nyelvezete számos ponton és esetben, sokszor a kiadók kérésére egyszerűsödött.

1970-ben, egy hosszabb tanulmányában Macartney összefoglalta a Kiegyezéssel kapcsolatosan addig megfogalmazott álláspontját.⁵¹ Mindenekelőtt fontosnak tartotta a történeti-fogalmi tisztázást, ezért kettéválasztotta és definiálta a Kiegyezés és a dualizmus fogalmait. Úgy látta, hogy amíg a Kiegyezés nem volt más, mint egy kétoldalú megegyezés a magyar király (Ferenc József) és a magyar nemzet képviselői között (az 1867/12. tc. alapján), addig a dualizmus – az előbbi törvényre alapozva – egy szélesebb politikai szerkezetet jelentett, meghatározva a Habsburg Monarchia politikai berendezkedését egészen 1918-ig. A Magyar Korona országai és a volt Habsburg örökös tartományok, mint két politikai entitás 1867 előtt önálló államisággal, azon belül eltérő berendezkedéssel rendelkeztek, de mindig voltak közös ügyeik. Macartney hangsúlyozza, hogy ezeket a közös ügyeket már a Pragmatica Sanctio is tartalmazta.⁵² Szerinte az igazi kérdés valójában az volt, hogy a Kiegyezés valós választ adott a birodalom problémáira, vagy csupán egy válaszadási kísérletnek tekinthető. Áttekintése során részletes leírást kapunk a Kiegyezés közvetlen előzményeiről, a neoabszolutizmus elnyomó rendszeréről és annak fenntarthatatlanságáról. Ebben a tekintetben Macartney az olasz Risorgimento kezdetét (tehát a háborút a Piemont-Szárd Királysággal és a villafranca-i békét), a német–osztrák liberális ellenzék birodalmon belüli szerepét és a magyar ellenzék tevékenységét azonos súlyúnak tartotta, noha hangsúlyozta, hogy ez utóbbi két csoport is több belső frakcióra oszlott. A magyar ellenzék vezető ereje, az 1855-től egyre erősebbé váló Deák Párt (Macartney szóhasználatával) elvetette a szeparatizmust, elfogadta a Pragmatica Sanctio-t, de Macartney szerint maga Deák is túlzottnak tartotta a közös ügyek terén tett korábbi engedményeket. Az osztrák császári seregek 1859-es lombardiai veresége ugyan felgyorsította a megegyezései politika ritmusát, de Macartney szerint Ferenc József még ekkor sem kötötte össze ezt a vereséget a magyarok felé tett „gesztus politizálással,” mert legfőbb célja ekkor is a Monarchia egyben tartása volt.⁵³ Az ekkor tett engedmények (októberi diploma, februári pátens) in-

⁵¹ *Carlile Aylmer Macartney: The Compromise of 1867. Studies in Diplomatic History. Essays in Memory of David Boyne Horn. Eds. Rognhild Hatton – Matthew Smith Anderson. London 1970. 287–300.*

⁵² Uo. 288. Pragmatic subjects, common interests.

⁵³ Uo. 291.: „After this there began the story of Franz Joseph’s retreat towards constitutionalism, his object being to find an ally which would help him to hold the Monarchy together at the least cost of his authority. It was zigzag course, during which one such ally after another was tried and proved ineffective. It is often written [...] that this concessions to Hungary began on the

kább az osztrák tartományoknak jelentettek alkotmányos reformot, ugyanakkor az arisztokrata származású birodalmi elit vezette föderatív alkotmányos reform kísérlet zátonyra futott. Ebben a tekintetben a Jaroslav Clem-Martinitz cseh gróf vezette Föderális Nemesi Párt 1859 és 1861 közötti programja és működése teljes kudarcnak bizonyult. Ráadásul 1861 és 1865 között a birodalmi Reichsraton belül olyannyira megerősödött az erőteljes centralizációs programot hirdető osztrák–német szárny, hogy emiatt a birodalmi gyűlés működését ekkor már nemcsak a magyarok, de a csehek, horvátok, lengyelek is bojkottálták. Macartney szerint 1866-ra (az osztrák–porosz háború kezdete) a magyar és osztrák tárgyaló felek között a szakadék már csak ott húzódott, hogy Ferenc József még ekkor is közös birodalmi parlamentben gondolkodott. Az áprilisi törvényekkel és a közös ügyekkel kapcsolatban azonban már megvolt a tárgyalási alap.⁵⁴ Macartney ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a lengyel, cseh és horvát politikai vezetők föderalista elképzeléseit nem Deákék futtatták zátonyra, hanem a birodalom szláv elitjei közötti mély és szerzteágazó ellentétek.⁵⁵

A Kiegyezés létrehozásában a brit történész fontosak látta Andrassy Gyula gróf szerepét, aki felvidéki birtokokkal rendelkező, liberális elveket valló magyar arisztokrataként a szláv veszéllyel szemben javasolta a magyar–osztrák (német) összefogást. Ez a brit történész szerint sommázva akár a dualista rendszer egyik alapvetése is lehetne.⁵⁶ Sajátos párhuzamként úgy látta, hogy az osztrák belpolitikában a birodalmi föderalisták és a birodalmi centralisták éppúgy támadták a kiegyezéspárti Habsburg-udvart, mint Magyarországon a Kossuth pártiak Deák táborát, ráadásul ugyanúgy érvelve: túl nagy engedményekre kényszerülünk.⁵⁷

Az 1956–57-ben, két kötetben megjelentetett és magyar nyelven 2006-ban publikált, *October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929–1945* című könyve évtizedekig egyetemi tankönyvként szerepelt a brit és amerikai felsőoktatásban. A korabeli magyarországi történészek közül csak keveseknek adatott meg, hogy frissen olvassák az angol nyelven kiadott könyvet. A kevés kivétel közé tartozott Ránki György, aki már 1957-ben elolvasta Macartney munkáját és lenyűgözte az, hogy a szerző „óriási, a hazai történészek számára hozzáférhetetlen anyagot halmozott fel: az emigráció legkülönbözőbb személyiségeinek szóbeli információit, a külföldre került fontos iratokat, a már Nyugaton hozzáférhe-

morrow of the armistice of Villa Franca. This is not the case [...] Francis Joseph was still entirely against any concessions to any group of Hungarians.”

⁵⁴ Uo. 295.

⁵⁵ Uo. 296.

⁵⁶ Uo. 296.: „You take care of your Slavs [...] and we take care of ours (the version barbarians for the Slavs is not authenticated, although it would have been characteristic enough) a lapidary formulation of what is usually said to have been the philosophic basis of Dualism.”

⁵⁷ Uo. 296–297.: „[...] in Hungary [...] a considerable party still thought that Deák was going too far in conciliation, and even more in Austria, from the federalists headed by Belcredi, on the one hand and the German centralists on the other.”

tő német dokumentumokat és azokat a sajtóanyagokat, amelyeket ő gyűjtött össze, még a háború alatt.”⁵⁸ Részben a nyugati magyar emigráció körében végzett kitartó gyűjtőmunkájával, valamint a bőséges emigrációs forrásanyag és irodalom felhasználásával magyarázható, hogy a könyv megjelenése után az aktív magyar emigráció bizonyos mértékben zászlajára tűzte Macartney nevét. Az 519 oldalas munkában a szerző a Horthy-rendszer történetét személyes és diplomáciai ismeretanyagai, élményei alapján az angol nyelvű szakirodalomban mindaddig példátlan alaposággal és mélységben tárja fel.⁵⁹ A kötet elkészítésében a szerzőt nemcsak a Foreign Office-nál eltöltött diplomáciai szolgálati évek tapasztalatai segítették, de magyarországi utazásai is, valamint a folyamatos és folyamatosan fenntartott kapcsolatai a Horthy-korszak intellektuális és politikai elitjének egy részével. 1945 után Macartney a magyar emigráció mellett folyamatosan kapcsolatban állt a „hivatalos” Magyarország történészeivel is, ugyanakkor politikai állásfoglalása inkább csak az 1956-os forradalom leverését követően Angliába érkező magyar menekültek megsegítésében érhető tetten.

A trianoni döntés előzményeitől a Szálasi-rendszer bukásáig felvázolt magyar történeti tablóban a szerző a Horthy-rendszer kapcsán többször is kritikusan fogalmaz. Noha a kötet inkább a magyar külpolitikai és a rendszer belpolitikájának általános bemutatására koncentrál, Macartney nem kerüli el a korabeli magyar gazdaság és társadalom bemutatását, a társadalmi osztályok és rétegek kapcsolódását a politika világához. Ebben a tekintetben joggal hangsúlyozza (koherens módon illeszkedve korábbi történészi szemléletében már tapasztalt erős szociális érzékéhez), hogy a vagyontalan és politikailag alávetett paraszti-munkás rétegek politikai képviselője a Bethlen-konzolidáció idején (jórészt a választójog szűkítésének és az Egységes Párt létrehozásának köszönhetően) minimálisra csökkent és marginálissá vált.⁶⁰ Az 1920-as évek magyar külpolitikáját tekintve Macartney a rendszer kommunista és bolsevik ellenességét legalább olyan súlyúnak tartja, mint a revíziós külpolitikai célokat, de azt is hangsúlyozza, hogy éppen az 1918–19-es forradalmi kísérletek kudarca miatt, a korabeli magyar elit szovjet és bolsevizmus ellenessége széles körű társadalmi konszenzuson nyugodott. Ezen a nyomvonalon haladva Macartney némi kritikai éllel, de helyesen hangsúlyozza, hogy a Duna-medencében már a Gömbös-kormány első évében sem volt reális alternatívája a német orientációnak, az olasz–osztrák–magyar közeledés azt még

⁵⁸ *Ránki Gy.*: Találkozásaim Macartney Elemérrel i. m.

⁵⁹ A kötet megírásának körülményeiről részletesen: *Evans, R. J. W.*: The Making of October Fifteenth i. m.

⁶⁰ „The political subjugation of the dispossessed agrarian classes, threequarters accomplished when the new franchise was introduced, was soon completed, those few deputies of genuine small peasants or labourer origin as had survived the Party fusion being, with a handful of exceptions, digested and quietly exerted by the simple process of dropping them all of the list of Party candidates.” *Macartney, C. A.*: October Fifteenth i. m. 66.

rövidtávon sem tudta ellensúlyozni.⁶¹ Macartney kétségkívül rokonszenvezett Horthy Miklóssal, nagyra értékelte mértéktartó konzervativizmusát, egyenes jellemét és becsületességét, de leginkább azt, hogy véleménye szerint a magyar kormányzó sohasem ragaszkodott a politikai hatalom feltétlen megszerzéséhez és megtartásához, a kormányzóságra inkább környezete beszélte rá.⁶²

ÖSSZEGZÉS ÉS KITEKINTÉS

Macartneyt a Magyar Tudományos Akadémia a háború után külföldi levelező tagjai közé fogadta és annak ellenére, hogy kommunista nyomásra 1949-ben megfosztották MTA tagságától, haláláig büszkén használta az MTA tagja titulusát. 1946-ban visszavonult a külügyi szolgálattól, de továbbra is aktívan tartotta a kapcsolatot a magyarsággal. Többször tett látogatást amerikai magyar szervezeteknél, az 1956-os forradalom leverése után Ausztriába utazott, hogy a menekülttáborokba került magyarokat segítse. A háború előtt az *Anglo-Hungarian Society* egyik vezetőjeként, később az *Anglo-Hungarian Fellowship* elnökeként nagy szerepe volt abban, hogy az Angliába menekült magyarok beilleszkedése sikeres legyen. Ahogyan művei és gyakorlati tevékenysége, úgy személyisége sem volt ellentmondásoktól mentes. Mindez leginkább a Robert Seton-Watsonnal fenntartott kapcsolatában érhető tetten, aki Macartney-t mindvégig kis mértékben antiszemitanak és nagymértékben magyarbarátnak tartotta. Macartney azonban egyik utolsó konferencia szereplésén (Haifa, 1972. április) a két világháború közötti magyar külpolitikáról és a zsidókérdésről szóló előadásában imponálóan rácaffolt erre, előadását egyöntetű elismerés fogadta.⁶³

A történész-diplomata Macartney kétségtelenül magyarbarát lobbistaként sokat tett azért, hogy a brit közvélemény a Horthy-rendszerre árnyaltabban és kevésbé ellenségesen tekintsen. Ezt leginkább Foreign Office-beli tevékenységével és rádióbeszédeivel tudta elérni. Történeti munkáiban objektivitásra, szakmaiságra és pontosságra törekedett, egyéb publicisztikájában (cikkek, beszédek) már

⁶¹ „It is important for the understanding of Danubian politics of the day to be clear that neither Gömbös, nor for that matter many of the Austrians who followed it through that an Italian orientation, even if it involved temporary renunciation of the Anschluss or even opposition to it, really constituted an anti-German policy.” *Macartney, C. A.*: October Fifteenth i. m. 138.

⁶² „He was upright, honourable and courteous, generous, open-hearted and affectionate... Nor, in the writer’s opinion, is there any real foundation for the accusations brought against him of ambition and vanity. He had not elbowed or intrigued his way towards power; it was pressed on him by others, who assured him that it was his duty to accept it, as being the fittest man for it.” *Macartney, C. A.*: October Fifteenth i. m. 52–53.

⁶³ *C. A. Macartney: Hungarian Foreign Policy during the Inter-War Period, with Special Reference to the Jewish Question.* In: *Jews and non-Jews in Eastern Europe 1918–1945.* Eds. Bela Vago – George Lachmann Mosse. New York–Jerusalem 1974. 125–136. Erről lásd még *Major Róbert: Macartney a magyar zsidókról. Látóhatár* füzetek. München 1961.

inkább tetten érhető a magyarság iránti rokonszenv. Az 1965-ben a brit királyi akadémia soraiba fogadott történész professzor „Nyugaton a magyar történelem két korszakának, a korai középkornak és a legújabb kornak vitathatatlanul a legkiemelkedőbb szakértője volt.”⁶⁴ Az All Souls College történész professzora 1945 után is fenntartotta kapcsolatait Magyarországgal, de ez már inkább szakmai, mintsem politikai jellegű volt.⁶⁵ Az első komolyabb szakmai kapcsolatfelvétel 1962-ben történt, amikor Ránki György a Nemzetközi Történész Társaság londoni ülése utáni oxfordi kiránduláson személyes eszmecserét folytatott Macartneyvel az All Souls-beli szobájában. A nehézkesen indult beszélgetés végül élénk szakmai diskurzussá változott, amelynek során Macartney megmutatta Ránkinak a birtokában lévő Szálasi napló gépirásos változatát,⁶⁶ ami vélhetően a háború befejezése után, a mai napig tisztázatlan körülmények között került a brit történészhez. Tíz évvel később Ránki György gazdaságtörténetet oktató vendégprofesszorként egy évet töltött az oxfordi All Souls College-ban, ahol többször is konzultált az akkor már nyugállományba vonult történésszel. 1973-ban jórészt ennek a kapcsolatnak köszönhetően Macartney a Magyar Tudományos Akadémia vendégeként járt Budapesten, ahol az MTA Történettudományi Intézetében rendezett szakmai konzultáción már a fiatalabb magyar történész nemzedék képviselőit is megismerhette.

Magyarország és a magyarság iránti rokonszenvét, a magyar történelemmel kapcsolatos olthatatlan érdeklődését és vonzalmát sohasem rejtette véka alá. Czigány Lóránt, aki 1956-os menekültként Oxfordban hallgatója volt, idézi a történetet, miszerint az ifjú Macartney-től megkérdezte egy újságíró, hogy mi szeretett volna lenni, amennyiben régebbi korokban élhetett volna. A válasz így hangzott: Erdély fejedelme. Egykori magyar tanítványa az 1995-ben megjelent írásában ehhez még némi szubjektivitással hozzáfűzte: „Macartney professzor, ahogy azt a brit szigetek lakóitól elvárják a kontinensen, taglejtéseiben tartózkodó, szavaiban fukar és vonzalmaiban szemérmes volt.”⁶⁷

⁶⁴ Czigány Lóránt: Trianon angol kritikusa i. m. 14.

⁶⁵ Macartney 1945 utáni magyar kapcsolatairól bővebben: Ránki Gy.: Találkozásaim Macartney Elemérrel i. m.; Czigány L.: Trianon angol kritikusa i. m.

⁶⁶ C. A. Macartney Papers, Ms. Eng. c. 3294. 3295. Box 15. 16. Bodleian Library-Weston Library, Oxford.

⁶⁷ Czigány L.: Trianon angol kritikusa i. m. 14.